

Зоран Деврња

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
zdevrnja@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 27-423.4:27-45

Слободна воља као предуслов постојања хришћанског брака *мане воље као брачна сметња* – *крајко њојашњење Брачних љавила СПЦ*

Сажетак: Са литургичког, канонског и законског становишта посматрано, слободна и истинита воља за ступање у брак је конститутивни и незаменљиви чинилац који склопљени брак чини валидним. Мана воље као брачна сметња доводи до његове не-легитимности, односно ништавости. Канонско-правне одредбе, *Брачна љавила СПЦ*, литургијска пракса и државно брачно-правно законодавство дефинишу критеријуме који, што је могуће прецизније, одређују у којим случајевима се аутентичност изречене воље за брак може довести у питање и какве то последице производи по статус брака и самих брачника. Смисао прокламованих брачних сметњи које садрже ману воље јесте да допринесу очувању интегритета и слободе сваке личности, да афирмишу институцију брака, сачувају свештеност брачне заједнице која иконично изражава заједницу Христа и Цркве, и да не дозволе злоупотребу и манипулацију у тренутку изражавања слободне воље за брак као неопходног сведочења без којег нема брачне заједнице.

Кључне речи: хришћански брак, брачне сметње, Брачна правила, малолетство, душевна болест, неспособност за расуђивање, душевна заосталост, претња, принуда, заблуда.

1. Увод

Живети вером Цркве, учествовати у Светим тајнама, сведочити присуство Христово у историји, у догађајима, кроз лично искуство, даровано је свакоме човеку, и старом и младом, и здравом и болесном, и мушком и женском, и богатом и сиромашном, и праведном и грешном, и припаднику сваке расе и сваког народа. Оно што обједињујуће повезује све поменуте заједничаре божанске благодати јесте да су позвани да у том искуству учествују одговорно и слободно. У зависности од наше духовне узраслости, од досегнуте зрелости и благодатне ослобођености у Христу, оспособљени смо да пројављујемо и оваплоћујемо, увек изнова и аутентично, искуство христордароване нам бесмртности и вечности. У том искуству и таквој заједници, која је преиспуњена даровима Духа који нам се дају у посед као особено и

непоновљиво сведочење, свако је одговоран за свој живот и своје поступке, али смо исто тако одговорни и међусобно, једни за друге. У таквом колоплету одговорности уочавамо да она, иако је дата свима, односно свакоме, није подједнако и равноправно заступљена, тако да су неки у заједници одговорнији од других, за себе, за друге и за све, док опет оне који су мање одговорни то искуство никако не би требало да чини неодговорнима, већ мотивисанима да сопственим психофизичким и духовним узрастањем освајају предложени им и обећани благодатни *јарам* одговорности.

То нарочито харизматично искуство освајања одговорности и слободе, и досезања претпостављене зрелости за њихово прихватање представљало је невидљиву граничну идентификациону линију којом је сваки учесник светотајинске реалности Цркве добијао нову и својим могућностима прилагођену службу унутар свештене заједнице, док се истовремено мењала и његова социјална улога. Сваки појединац, посебно деца која одрастају и омладина, развијају се унутар видокруга својих родитеља, ближе родбине, пријатеља и осталих чланова своје друштвене и црквене заједнице на које су упућени, и у једном тренутку свога развоја сами постају спремни да прихвате статус одраслих, већ зрелих и одговорних личности које су и саме оспособљене и спремне да преузму одговорност за себе као и за друге. Тај суптилни догађај се сматрао тренутком уласка у свет одраслих, што није било детерминисано само физичком, већ у значајнијој мери психолошко-емоционалном, социјалном и духовном зрелошћу. Од тог тренутка, који се у различитим културним традицијама и епохама у другачијем узрасту досезао, сматрало се да особа може слободно изразити своју вољу и одговорно стајати иза ње. Данас тај тренутак називамо пунолетством.

Међутим, постоје ситуације, психо-физичка стања и специфичне околности које прате и одређују појединце у животним догађајима, које им не дозвољавају да изразе и посведоче слободно и одговорно своју вољу, већ су у томе онемогућени или то чине на неаутентичан, односно неистинит начин, што имплицира да нису спремни и да преузму одговорност за њу. У овом тексту ћемо се бавити управо таквим околностима које доводе тога да неко не може да испољи слободно своју вољу да ступи у брак или са друге стране, то не сме да учини, односно присиљен је да своју вољу и добробит занемари уласком у брак и да, насупротив томе, изрази нечију туђу вољу, последично наносећи себи штету.

На основу *Брачних правила СПЦ*, слободна изјава воље за ступање у брак представља једну од три конститутивне одреднице које чине брак постојећим¹.

¹ Поред пуноважно и слободно изјављене воље да се ступи у брак, то су још различитост полова и обред венчања прописан Црквом; види, *Брачна правила СПЦ* §2 и §11.

Брачна љравила СПЦ у §27 предвиђају постојање брачних сметњи узрокованих непостојањем пуноважно изјављене слободне воље за ступање у брак. Поред ненормалног душевног стања, које се недовољно прецизно дефинише у §28 као *љомућење свесѝи или љоѝѝуна несљособностљ за вољно одлучивање*, без ближих одредница које узрокују појаву таквог психичког стања, *Брачна љравила СПЦ* предвиђају и принуду изазвану отмицом, страхом и насиљем и више облика преваре која се поистовећује са заблудом².

Оваква недовољност и непрецизност у одређивању брачних сметњи, чија је заједничка карактеристика да се услед њиховог постојања не изражава пуноважна, слободна и аутентична воља за ступање у брак, може се надоместити једноставном поделом на: 1. брачне сметње са маном воље које доводе до апсолутне ништавости брака, у које сврставамо, малолетство испод шеснаест година старости, душевну болест, неспособност за расуђивање и заостали душевни развој, и 2. брачне сметње са маном воље које доводе до релативне ништавости брака, у које убрајамо малолетство изнад шеснаест година старости и непостојање слободне воље да се ступи у брак, која се јавља у облику претње, принуде или заблуде³.

2. Брачне сметње са маном воље које доводе до апсолутне ништавости брака

Брачне сметње са маном воље представљају немогућност да се изрази слободна и аутентична воља за ступање у брак, што подразумева постојање оних психо-физичких околности, које детерминишу стање свести, мотивације и воље, које су узроковане објективним чиниоцима, што би значило да је извор немогућности у самој природи душевно оболелог, ментално заосталог, нерасудног или малолетног појединца, и да у тренутку изражавања воље она се, иако као неаутентична, испољава као лична и да у том тренутку није условљена утицајем или дејством неке друге личност. У брачне сметње са маном воље које производе апсолутну ништавост брака убрајамо: 1. малолетство испод шеснаест година старости, 2. неспособност за расуђивање, 3. душевну болест и 4. душевну заосталост.

² Поистовећивање заблуде и преваре може бити оправдано и смислено само у ситуацији да је брачни друг који је довео у заблуду другог брачника и сѝм био свестан одређених облика своје личности или својих особина, па их је ради ступања у брак тајио од свог брачног друга да би га свесно довео у заблуду. Уколико те свести код њега није било, нпр. да има неку болест која у тренутку ступања у брак није могла бити дијагностификована, тада је реч само о заблуди, а не и о превари.

³ Види, Јањић-Комар, Кораћ, Поњавић, *Породично љраво*, стр. 86–87.

2.1 Малолетство испод шеснаест година старости као сметња за брак

Ступање у брачну заједницу подразумева да супружници поседују одређену психолошку, духовну и телесну одраслост, и способност да преузму уобичајене брачно-породичне и друштвене обавезе, односно да изражавају социјалну зрелост. Пошто су ови критеријуми различито формулисани у разним епохама, то је доводило до тога да доња старосна граница за ступање у брак буде кроз историју разнолико нормирана. У канонском предању не постоји ниједно правило које би нормирало старосно ограничење за ступање у брак, осим у случају удовица, односно жена изнад шездесете године старости⁴. Света Црква се у погледу ових ограничења увек приклањала нормама државног законодавства. Римско право је одредило доњу старосну границу од четрнаест година за ступање мушкараца у брак, а за жене дванаест⁵.

Данас се пословна и брачна способност стичу пунолетством, што није био случај у првим вековима Цркве док је друштво било уређено на принципима Римског права, када се биолошким пунолетством није могла спонтано стећи и социјална, грађанско-правна зрелост, односно, пословна и брачна способност⁶.

По савременом породично-правном законодавству, лице постаје пунолетно са осамнаест година, при чему треба нагласити равноправан правни статус припадника оба пола. Малолетство постоји као брачна сметња до осамнаесте године старости и за мушкарце и за жене, с тим што је неотклоњива сметња до шеснаесте године старости са апсолутном ништавошћу брака као последицом, а од шеснаесте до осамнаесте је отклоњива, уз претходну сагласност родитеља или старатеља и надлежног органа старатељства или овлашћене социјалне установе, производећи релативну ништавост брака.

Основ немогућности да малолетне особе ступе у брак налази се у правној претпоставци, која се деперсонализовано уопштава, да особе тог узраста не могу одговорно да изразе слободну вољу да ступе у брак, односно да

⁴ 24. канон Светог Василија Великог.

⁵ Српски грађански законик је прописивао седамнаест година за мушкарце и петнаест за жене. Неки познати Грађански законици, нпр. француски *Code civil*, забрањују ступање у брак мушкарцима испод осамнаест година старости, и женама испод петнаест, док холандски и дански закон одређују двадесетједну годину за мушкарце и осамнаест за жене, као доњу границу.

⁶ У оквирима Римског права, биолошким одрастањем и зрелошћу није се могло изаћи из статуса *alieni iuris* и ући у статус *sui iuris*. Такође, у неком савременим европским породично-правним системима године стицања пунолетства и пословне способности, са једне, и брачне способности, са друге стране, разликују се. (У Пољској се пословна способност стиче са 18 година старости, а брачна са 21.)

не поседују психо-социјалну и духовну зрелост да сагледају све околности које прате улазак у брак и живот у њему и да се са њима одговорно суоче. Немогућност да малолетници правилно и одговорно доносе одлуке о ступању у брак и о преузимању обавеза које из брака произлазе, само је једна од неколико карактеристичних особина малолетних лица услед којих не поседују правни и еклисијални потенцијал да ступе у брак. Смисао ограничења малолетним лицима да ступе у брак и за Цркву и за државу је истоветан, а то је, пре свега, заштита самих малолетника који ни емотивно, а често ни биолошки, нису спремни да прихвате обавезе и одговорност коју брак захтева. С друге стране, објекат заштите је и сама институција брака, чији би значај био релативизован допуштањем да у њу олако ступају и малолетна лица, која не могу да одговорно изграђују брачну заједницу. Тиме Света Црква чува и своју евхаристијску заједницу од узнемиравања и унутарњих превирања до којих би довели бракови који се одликују непостојаношћу и незрелошћу брачних другова.

Из напред наведене перспективе посматрано, малолетство испод шеснаест година старости је: 1. раскидна сметња, 2. доводи до апсолутне ништавости брака, 3. неотклоњива брачна сметња, 4. привремена брачна сметња, која престаје пунолетством, 5. апсолутна брачна сметња, јер делује према свима.

2.2 Малолетство изнад шеснаест година старости као брачна сметња⁷

Будући да тако уопштена правна претпоставка каква је да су сва малолетна лица у немогућности да аутентично и одговорно изразе вољу да ступе у брак, као што смо споменули, подразумева и постојање изузетних случајева који указују да постоје малолетне особе старије од шеснаест година које поседују законски оспоравану зрелост и одговорност, законодавна и црквено-канонска пракса омогућавају, односно стварају, одлукама надлежних институција⁸, персонализоване прецеденте којима се тачно одређеним особама, под сасвим прецизно установљеним околностима и уз сагласност родитеља или старатеља, омогућава да заснују брак. Оваква могућност је плод свести да би доследно примењивање канонске и законске претпоставке о неспособности малолетника да слободно и одговорно

⁷ Због смислености и континуитета излагања, малолетство изнад шеснаест година старости, иако припада групи брачних сметњи које доводе до релативне ништавости брака, објаснили смо одмах после малолетства испод шеснаест година, које је у групи оних сметњи које доводе до апсолутне ништавости брака.

⁸ У Цркви уклањање брачне сметње, односно доношење одлуке о ступању малолетне особе у брак, врши надлежни архијереј на предлог пароха, а уз претходну сагласност родитеља, док у држави то чини надлежни суд уз сагласност социјалне службе и родитеља/старатеља.

изразе вољу за брак у појединим случајевима представљала системску неправду која би умногоме утицала негативно на живот дотичних малолетника старијих од шеснаест година и на извесан начин њихову већ устављену и постојећу животну везу чинило незаконитом, што би додатно оптерећивало њихов ионако неповољан социјални положај.

Из наведених разлога малолетство изнад шеснаест година старости је: 1. раскидна сметња, 2. доводи до релативне ништавости брака, 3. уклоњива брачна сметња, 4. привремена брачна сметња која спонтано престаје стицањем пунолетства, 5. апсолутна, јер делује према свима.

2.3 Неспособност за расуђивање као мана воље за брак

Брачна њавила СПЦ разматрају брачну сметњу неспособност за расуђивање као саставни део и манифестацију ненормалног душевног стања, односно као посебно дефинисану и нормативно заокружену брачну сметњу, која се као таква налазила у оквирима државног брачно-правног законодавства наше државе у првој половини ХХ века. Јавља се дилема да ли неспособност за расуђивање треба посматрати као уопштену брачну сметњу која, поред осталог, обухвата стање душевне болести и умне заосталости, како је то учињено у *Брачним њавилима СПЦ*, или као брачну сметњу у ужем смислу, уз наведена психичка стања као самосталне и одвојене брачне сметње. Став који у овом раду заступамо јесте да је неспособност за расуђивање самостална брачна сметња и да је треба сагледавати у ужем смислу њеног дефинисања и пројављивања.

Неспособност за расуђивање, као брачна сметња схваћена у ужем смислу, подразумева неспособност за правилно доношење одлука и истинито, одговорно и аутентично изражавање слободне воље. Неспособност за расуђивање се може пројавити као потпуна, односно апсолута неспособност, када особа није уопште свесна и не може бити свесна околности и последица које прате њене поступке, или као делимична неспособност када је особа свесна неких, али не и свих, околности и последица до којих доводи њена одлука да ступи у брак. Оваква градација неспособности за расуђивање може се јавити у зависности од тога да ли је воља за ступање у брак испољена у стању веће или мање оштећености нервног система, од интензитета изложености стресу или под јачим или слабијим дејством алкохола, наркотика или под хипнозом. Често је ова брачна сметња трајна (нпр. услед повреда главе, односно, мозга или услед болести) или привремена (пијанство, наркотизованост, и томе слично). Ову брачну сметњу може изазвати неко друго лице уз сагласност особе која изражава вољу да ступи у брак (нпр. хипнозом, или патолошком сугестивношћу, као код чланова неке секте⁹),

⁹ Иако би чињеница да се неспособност за расуђивање као сметња за слободно и одговорно изражавање воље може изазвати и од стране неког другог лица нпр. хипнозом, па-

или га изазива сâма особа која ступа у брак (опијањем...) или је ово стање последица емоционалног шока услед преживљене саобраћајне несреће, природне непогоде (урагана, ерупције вулкана или земљотреса...), ратних дејстава (бомбардовања, ратног злочина...), итд. Важно је да ове околности (! не све истовремено, већ само неке или једна од њих) постоје у тренутку склапања брака и да лице које је ступило у брак услед њиховог постојања није било свесно својих поступака, а да је било свесно, до оваквих поступака и њихових последица не би ни дошло. У пракси државних судова оваква стања се утврђују стручним медицинским вештачењем, док се литургијско искуство Цркве, поред поверења у закључке и одлуке државних судова, ослања на предану пастирску праксу и старање њеног клира за добробит пастве, и сведочење осталих чланова Цркве као саборних рецепијената и сведока изражавања воље брачника да ступе у брак. Одговорним вршењем пастирске службе, преданим обављањем предбрачног испита, посвећеним разговором са будућим брачницима и њиховим кумовима и светотајинском контекстуализацијом жеље брачника да ступе у брак, благовремено се могу уочити облици понашања младенаца који указују на неспособност за расуђивање као за Цркву неприхватљивог вида манифестације воље да се ступи у брак, која због оспораване аутентичности или објективне неодговорности оних који је изражавају не може бити препозната као сагласна Божјој вољи, и као таква не може бити реципирана од стране литургијске заједнице.

Закључујемо да је, из напред наведених разлога, неспособност за расуђивање: 1. потпуна или делимична брачна сметња, у зависности од обима неспособности за расуђивање, 2. апсолутна брачна сметња која онемогућава склапање брака ни са ким, 3. неотклоњива брачна сметња која се не може институционално, одлуком суда или надлежног црквеног тела, диспензирати у случају потпуне неспособности за расуђивање, или отклоњива уколико је услед делимичне неспособности за расуђивање особа која је у таквом стању изразила вољу да ступи у брак могла бити свесна, не можда свих, али ипак оних битних последица ступања у брак и могла их, и поред постојања таквог стања, у ограниченом обиму, али ипак у довољној мери одговорно, сагледати и прихватити, 4. трајна или привремена, у зависности од спонтане и природне дужине трајања узрока који до ње доводе, 5. раскидна сметња која узрокује апсолутну ништавост брака склопљеног услед њеног постојања.

толошком сугестијом, итд., ову брачну сметњу могла уврстити у групу субјективних немогућности које узрокују ману воље, ипак смо је сврстали у групу објективних, јер се дејством друге особе путем хипнозе или сугестије утиче на природни ток свести лица које изражава вољу за брак и на тај начин измењени ток свести постаје својство самог тог лица, те може, чак и уколико би престало субјективно деловање друге особе, имати аутономни вид пројављивања и на тај начин продужено деловати на вољу и слободу лица које ступа у брак.

2.4 Душевна болест као сметња за одговорно изражавање воље за брак

Душевна болест се у неким правним системима сматра за стање које доводи до неспособности за расуђивање као брачне сметње, а у неким као посебна брачна сметња која не доводи само до неспособности за расуђивање, већ до неспособности за брак¹⁰. Првобитно становиште полази од човекољубивих начела да је и душевно болесно лице личност са емоционалним и свим другим потребама које имају и здраве особе, и да треба омогућити склапање брака таквим особама, посебно уколико њихов брачни друг жели да допринесе рехабилитацији болесног брачног друга и омогући му достојанствен и, што је могуће више, социјално интегрисан живот, што је прихватљивије и са становишта одговорности самог друштва према таквим особама. Такав однос представља и пројаву хришћанског етоса и човекољубља, и као такав заслужује подршку црквених институција. С друге стране, душевно болесна лица могу пред државним органима склопити брак у тзв. „светлим тренуцима“ (*lucida intervala*) када су способна за расуђивање и преузимање брачних дужности и обавеза. Овакво схватање није заступљено у оквиру *Брачних правила* унутар којих се, у сасвим неразвијеном виду и без прецизнијих објашњења, предвиђа немогућност склапања брака у тзв. „светлим тренуцима“¹¹. *Брачна правила* прихватају друго становиште, које је заступљено у правној теорији, да су душевни болесници особе које не могу да поседују пословну способност, а тиме и способност за брак. Међутим, ово није и најбитнији елемент који оспорава оваквим лицима склапање брака, већ постојање саме болести која онемогућава да та лица схвате значај брака и да прихвате све обавезе и последице које из брака произлазе. Аргумент оних који заступају овакав став је да се услед постојања душевне болести не може остварити сврха и циљ брака. Тако, душевна болест по себи не представља толико стање које има за последицу неспособност за расуђивање, него неспособност за брак, односно за преузимање и извршавање брачних дужности.

За постојање ове брачне сметње неопходно је њено постојање у тренутку склапања брака. Уколико је душевна болест постојала пре склапања брака или се појавила после, та чињеница не утиче на валидност брака и не доводи до његове ништавости. Поред тога, будући да је оспоравање пословне и брачне способности веома *труд* захват у нечија људска и грађанска права, постојање душевне болести би требало да се јавља искључиво као потенцијална брачна сметња која би имала сужено дејство само у оним случајевима када би се на њу позвао један од брачника, с тим што би се тада актуелизовала заблуда као друга брачна сметња из групе субјективних мана

¹⁰ Види, М. Младеновић, *Породично право у Јујославији*, стр. 144–145.

¹¹ Види, *Брачна правила СПЦ* §28 „Душевно ненормално лице не може склопити брак ни у тренуцима чисте свести (*lucida intervala*).“

воље, или одлуком судског органа, а на захтев социјалне службе када би процена надлежних државних тела и институција здравствене и социјалне заштите била таква да би лице са душевном болешћу ступањем у брак радикално угрозило своја права и свој живот или права и животе других чланова брачне и породичне заједнице. Црквене установе, због недовољне квалификованости да процењују степен оболелости душевних болесника, у оваквим случајевима ослањају се на одлуке државних тела, и свакако не *a priori*, већ само на аргументован и основан захтев неког од заинтересованих и законски овлашћених лица, разматрале би могућност ускраћивања душевно оболелој особи ступање у брак.

2.5 Заостали душевни развој као сметња за брак

Заостали душевни развој, слично душевној болести, може представљати стање које доводи до неспособности за расуђивање као брачне сметње, или се нормира као посебна брачна сметња. У оба случаја овакво ментално стање може представљати и већи хендикеп за ступање у брак од душевне болести. Законодавство које се односи на оне који су са оваквим менталним проблемима, разврстава таква лица на : 1. лако ментално заостала лица (IQ51–70) 2. умерено ментално заостала лица (IQ36–50), 3. теже ментално заостала лица (IQ21–35), 4. тешко ментално заостала лица (IQ–20). Тестирањем се може поуздано утврдити ниво интелигенције код ових особа, на основу чега се може закључити да ли је лице способно за брак или не. Лако ментално заостала лица могла би разумети сврху брака и преузети већи број брачних обавеза, па и родитељство, што би значило да њихово ментално стање може представљати отклоњиву сметњу за ступање у брак, иако то у пракси није чест случај. У осталим ступњевима менталне (не) способности постоји неотклоњивост брачне сметње.

Ова брачна сметња постоји да би се заштитио сâм брак и његова сврха, затим, брачни друг неспособан за расуђивање као и здрав брачни друг, и наравно, деца која би била рођена у таквом браку. Хипотетички посматрано, неопходно је да ова брачна сметња постоји у тренутку склапања брака, а не да је постојала раније па престала да постоји, или да се појавила после закључења брака, што је код овако пројављених мана воље сасвим у домену фиктивне правне претпоставке, а не животне стварности.

Душевна болест и заостали душевни развој су: 1. раскидна сметња, 2. доводе до апсолутне ништавости брака, 3. неотклоњива брачна сметња, осим у случајевима лаке менталне заосталости и лакше душевне болести које су отклоњива брачна сметња 4. привременог карактера, јер постоји претпоставка о евентуалним могућностима исцељења, 5. апсолутна брачна сметња, јер делују према свима.

3. Брачне сметње са маном воље које доводе до релативне ништавости брака¹²

Субјективна немогућност слободног изражавања воље за ступање у брак заснована на спољашњем утицају једног или више лица на особу која се приморава да ступи у брак иако то није њена аутентична воља, односно када је воља коју изражава та особа под присилом других лица несагласна и супротна њеној стварној вољи, представља брачну сметњу са маном воље која доводи до релативне ништавости брака. Акцент код ове групе брачних сметњи је на ставу да је до испољавања неаутентичне и неистините воље за брак дошло субјективним утицајем споља, од стране других лица, а да сама особа која испољава вољу да ступи у брак, када не би била под спољним утицајем, не би изражавала такву вољу.

Воља за ступање у брак може бити неслободно изражена, и тиме фактички непостојећа, само услед претње, принуде и заблуде. Овакве појаве се у савременим законодавствима више посматрају као основ за развод брака него као брачна сметња. Међутим, таквих примера је у историји било много, а понеки су постајали део народне традиције. Некада је било сасвим нормално да се невеста купује, или чак отима. Сматра се да је *usus*¹³, један од три начина за склапање брака у римској држави, настао да би законски оснажио бракове који су настали отмицом невесте. Сличних примера је било у традицији многих народа, па и нашег, а што је остало забележено у народној поезији и обичајима¹⁴, до данас. Црква је одувек имала одбојност према оваквом понашању и кроз своје канонско предање га је осуђивала¹⁵, будући да је брак поимала као евхаристијски догађај, што у суштини подразумева личну слободу учесника Тајне, да би сама благодат, коју Господ Христос даје онима који ступају у брак, била примљена са вером и радошћу, и на изграђивање саме брачне заједнице, а и сваке личности која улази у брак. Без постојања слободне воље за ступање у брак, сама обредност не изграђује тако установљен брак, нити га конституише¹⁶. Због тога свеште-

¹² У групу брачних сметњи које доводе до релативне ништавости брака, поред претње, принуде и заблуде уврстили смо и малолетство изнад шеснаест година старости, мада смо ради континуитета излагања материје ту брачну сметњу објаснили одмах после малолетства испод шеснаест година старости, која припада групи брачних сметњи које доводе до апсолутне ништавости брака.

¹³ *Coemptio, usus, confaratio* су три форме за закључење брака у римској држави.

¹⁴ Символична куповина невесте и данас је присутна у свадбарским ритуалима.

¹⁵ 67. Апостолски канон; 92. канон Трулског сабора; 11. канон Анкирског сабора; 22. и 53. канон Светог Василија Великог.

¹⁶ На овом месту морамо бити искрени па приметити да се у оквирима ове проблематике у највећој мери изражава статусна неједнакост, односно неравноправност у правном положају многих субјеката права различитог пола, која је постојала у правним системима у већем периоду наше цивилизације, а која није била у духу црквене вере и предања, али је

ници приликом службе венчања морају да нагласе обавезу младенаца да јавно и слободно, односно безусловно, изразе своју вољу да ступају у брак¹⁷, јер тек рецепцијом тог исказа од стране литургијске заједнице, схваћеног као саглашавање младенаца Божјој вољи, брак се сматра установљеним и постојећим¹⁸. Уколико би постојала сумња у истинитост изречене воље за брак и сâм брак би био под сумњом, што би саму црквену заједницу и њеног предстојатеља обавезивало да установе узроке неистинитости изјављене воље и стварну вољу младенаца. Последице на валидност брака би у том случају биле ултимативне, односно доводиле би неминовно до ништавости брака, што је прописано и §38 *Брачних љавила СПЦ*⁹.

3.1 Претња као основ неистините воље за брак

Претња постоји у случају постојања психичке принуде. У *Брачним љавилима СПЦ* у §29 ова брачна сметња је дефинисана као страх²⁰. Претња као брачна сметња постоји када једном лицу које треба да ступи у брак или неком њему блиском лицу други брачни друг или неко трећи стави у изглед чињење неког зла које је усмерено на повреду здравља и живота или неког другог добра (слободе, имовине, части...), а са циљем да се то лице присили да ступи у брак који не жели. У овом случају, страх који је последица постојања претње, доводи до несагласности између стварне и изјављене воље лица којем је претња упућена. Претња постоји и када је очекивано зло усмерено према некој особи блиској лицу на које се врши притисак да ступи у брак и када та претња потиче од неке треће особе или од другог брачног друга. Није суштински важно од кога потиче претња и ка коме је

као таква морала бити трпљена и прихватана од Цркве као мање зло. Отуда, за наше поимање морала, нејасна одредба 67. Апостолског канона, где се онај који је извршио силовање незаручене девојке упућује на ступање у брак са њом. Иако у тексту канона нису садржани сви елементи који карактеришу разматрани случај, познавајући културне прилике оног времена и законску незаштићеност елементарних људских права и неразвијеност појма личних права и индивидуалне равноправности у форми данашњег савременог законодавства, друштвени статус жртве, био би такав да би јој живот био готово немогућ, па оваква одлука канона управо упућује на њену добробит, иако парадоксално и нелогично, ипак је човекољубивија од препуштања социјално, правно, морално обесправљене девојке стихијама оних времена и тадашњег народног менталитета.

¹⁷ Види, *Брачна љавила СПЦ*, §35.

¹⁸ *Ibid.*, §36.

¹⁹ Изрицање неаутентичне и неистините воље да се ступи у брак приликом црквеног венчања представља брачну сметњу мане воље, док одсуство изјављене воље, односно склапање брака без изјављивања воље за брак представља, на основу §33 *Брачних љавила СПЦ*, брачну сметњу због недостатка облика. У оваквом случају и свештеник који је склопио брак младенаца који нису изјавили вољу за ступање у брак, подлеже канонској одговорности.

²⁰ Код ове формулације важно је нагласити да је страх, иако узрокује изражавање неистините воље за брак, само последица претње, односно стављања у изглед чињење некаквог зла, тако да сматрамо да се претња мора сматрати брачном сметњом, а не страхом.

упућена, већ да ли је могла да доведе до страха који узрокује несагласност између стварне и изјављене воље, и тиме изнуди склапање брака. Страх који представља суштински садржај претње мора бити основан, односно, мора га узроковати реална претња, а не фиктивна, и мора долазити од неког лица, а не ствари или каквог случајног стицаја околности. На категоризацију осећања страха приликом постојања претње утичу обим и карактер, односно врста и садржај психичке принуде и околности у којима се налази лице којем је претња упућена. Такође, мора постојати узрочно-последична веза између претње и изнуђене воље да се ступи у нежељени брак. Уколико је неко лице било изложено претњама да ступи у брак, па је и поред тога, накнадно, без утицаја постојеће психичке принуде, слободно донело одлуку да ипак у тај брак ступи, раније постојање претње је овде ирелевантно и брачна сметња у том случају не постоји. Брачна сметња не постоји ни када је претња упућена пре већег броја година, а касније није понављана, или када је упућена од стране лица које, због својих психо-физичких карактеристика, не би могло такву претњу и да оствари (нпр. дете...). Ово нас доводи до закључка да претња као брачна сметња мора бити неотклоњива, односно, неодољива. Уколико би лице коме је претња упућена, могло само да отклони ту претњу, не би се могло говорити о постојању брачне сметње.

3.2 Принуда као сметња за брак

Принуда постоји када је неко лице изложено психичком или физичком насиљу и патњи, а у циљу присиљавања на склапање нежељеног брака. Разлика између претње и принуде као брачне сметње у томе је што се приликом претње наговештава чињење некаквог зла, док се код принуде зло врши у тренутку склапања брака. Принуда често може имати облик физичке присиле у виду отмице²¹ или мучења, или психичког насиља у виду уцене. Да би принуда била брачна сметња, потребно је да постоји у тренутку склапања брака. Уколико се појавила и престала пре склапања брака или после склапања брака, тада ова брачна сметња не постоји. Принуда, у ствари, и не доводи до изрицања неистините воље, будући да воља лица које је под дејством принуде ни не постоји, већ је оно само оруђе у рукама другог брачног друга или трећег лица чију вољу оно фактички изражава. Све остале карактеристике су код принуде исте као и код претње.

3.3 Заблуда као брачна сметња

Заблуда у брачним односима има далеко уже дејство од заблуде у правним пословима. Овде је реч о несвесној несагласности између изјављене воље

²¹ Српско средњовековно законодавство је осуђивало отмицу као основ за брак: Жичка повеља краља Стефана Првовенчаног, Душанов законик (чл. 53.); види такође, *Брачна йривила СПЦ*, §29.

и стварне воље. Лице које је у заблуди ступило у брак, није знало за оне околности због којих, да их је знало, никада не би ступило у брак. Уколико други брачни друг није знао за те околности, тада је реч о заблуди у ужем смислу. А да је други брачни друг знао за те околности и свесно их је прикрио од свог брачног друга, била би реч о превари. Други случај се сматра заблудом у ширем смислу. Заблуда у ширем смислу може бити Заблуда о личности и Заблуда о битним особинама личности.

3.3.1 *Заблуда о физичком, односно грађанском и еклисијалном идентитету личности*

Заблуда о физичкој личности односила би се на ситуацију када неко лице (нпр. Јелена) ступа у брак са неком особом (нпр. Марком) мислећи да ступа у брак са другом особом (нпр. Милошем). Овакав облик заблуде данас је готово немогућ, али је био присутан у време када су склапани између родитеља договорени бракови или бракови преко опуномоћника, или са слабовидом, односно, слепом особом. Данас је релевантнији облик *заблуде о грађанској личности*, што подразумева битна својства личног и грађанског статуса. Лични статус се односи на право на име, на пребивалиште, на држављанство и на слободу вероисповести. Грађански статус се односи на брачно-породични статус и идентитет који појединац остварује унутар друштвене заједнице. Брачно-породични статус може бити брачни-безбрачни, и родитељски (са или без деце). Да ли ће заблуда о било којој од наведених личних и брачно-породичних особина бити третирана као брачна сметња, зависи од многих околности и решава се у сваком конкретном случају. Уколико је неко лице ступило у брак са брачним другом за кога је било у заблуди да је православни хришћанин, а уствари је члан секте, што је *заблуда о еклисијалном идентитету* особе, таква заблуда се са канонског становишта схвата као брачна сметња, док је државно-породично законодавство и не познаје. Овај проблем би се могао третирати као лажно представљање заједно са: неистинитим навођењем личног идентитета, прикривањем брачно-породичног статуса и стварног занимања. Тек озбиљност заблуде и тежина последица које прузрокује доводе до њеног карактерисања као брачне сметње.

3.3.2 *Заблуда о бићним особинама личности*

Заблуда о бићним особинама личности постоји када један брачни друг не зна за неку битну особину другог брачног друга, а када би знао за њу, не би са њим ступао у брак. Ова брачна сметња постоји само у случајевима када нека особина једног брачног друга није била позната другом брачном другу и када су задовољени и други законом прописани услови.

Најчешће заблуде о битним особинама брачног друга односе се на полну немоћ, трајну и тешку болест, ранију осуду због нечасног (неморалног)

дела, трудноћу од неког другог лица и нечасно занимање. Овакву систематизацију заблуде садрже и *Брачна йравила СПЦ* у §27. Постоје и оне особине код којих и, поред постојања, заблуде не може бити речи о брачној сметњи, као на пример, имовинско стање. Други законом предвиђени услови који доводе до постојања заблуде као брачне сметње односе се на чињеницу да се заблуда, о којој је реч, односила на брачног друга, а не на неког његовог сродника, да би одсуство те заблуде осујетило склапање брака и да је та заблуда довела до озбиљне и трајне поремећености брачних односа.

Важно је истаћи и то да света Црква иде даље од права и позива брачне другове да, уколико је то могуће, превазиђу проблеме који су настали услед постојања заблуде приликом склапања брака и да подвижничком вером у љубав Христову и Његову благодат покушају изградити складан и хармоничан брак.

Закључујемо да претња, принуда и заблуда представљају; 1. раскидну сметњу, 2. која узрокује релативну ништавост брака; 3. отклоњиву брачну сметњу, 4. привременог карактера док траје претња, принуда и заблуда, јер је по њиховом престанку брачни друг који је ступио у брак под њиховим дејством слободан да накнадно изрази вољу да ли жели остати у браку или жели да се брак поништи, 5. релативну, јер делује само према лицу са којим се ступа у брак услед њиховог постојања.

4. Закључак

Са литургичког, канонског и законског становишта посматрано, слободна и истинита воља за ступање у брак је конститутивни и незаменљиви чинилац који склопљени брак чини валидним. Мана воље као брачна сметња доводи до његове нелегитимности, односно ништавости. Канонско-правне одредбе, *Брачна йравила СПЦ*, литургијска пракса и државно брачно-правно законодавство дефинишу критеријуме који, што је могуће прецизније, одређују у којим случајевима се аутентичност изречене воље за брак може довести у питање и какве то последице производи по статус брака и самих брачника. Смисао прокламованих брачних сметњи које садрже ману воље у томе је да допринесу очувању интегритета и слободе сваке личности, да афирмишу институцију брака, сачувају свештеност брачне заједнице која иконично изображава заједницу Христа и Цркве, и да не дозволе злоупотребу и манипулацију у тренутку изражавања слободне воље за брак као неопходног сведочења без којег нема брачне заједнице.

Извори

- Свето Писмо Новогa Завјета, издање комисије САСи СПЦ.
 Свештени канони Цркве, превод и коментари Атанасије Јевтић, Београд-Требиње, 2005. година.
 Милаш, Никодим, *Канони Православне Цркве са тумачењима*, Шибеник, 1903. година.
Брачна љравила СПЦ, друго допуњено и исправљено издање САСи СПЦ.

Литература

- Цисарж, Бранко, *Црквено љраво*, Београд 1973. година.
 Милаш, Никодим, *Црквено љраво*, Шибеник, 1898. година.
 Троицки, Сергије, *Хришћанска философија брака*, Београд 1934. година.
 Јанарас, Христо, *Азбучник вере*, Нови Сад 2000. година.
 Мајендорф, Јован, „Брак у светлости православне теологије“, *Теолошки љоїледи* 3 (1974), Београд.
 Милошевић, Ненад, „О начину савршавања светих тајни“, *Боїословље* 1 (2008), LXVII, Београд.
 Младеновић, Марко, *Породично љраво у Јуїославији*, Београд 1991. година.
 Ђуровић, Љиљана, *Породично љраво*, Београд 1994. година.
 Јањић-Комар, М., Кораћ, Р., Поњавић, З., *Породично љраво*, Номос, Београд 1995. година.
 Милошевић, Мирослав, *Римско љраво*, Београд 2003. година.
 Бујуклић, Жика, *Forum Romanum*, Београд 2005. година.

Free Volition as a Precondition of Christian Marriage

- Defect of volition as a marital impediment-

Summary: Free volition is necessary for the formation of Christian marriage. The volition may be inauthentic and false if it is pronounced in the case of underage spouse(s) or their mental illness, mental incompetence, mental limitation, or existence of threat, coercion and misapprehension. These phenomena are marital impediments. The state and the Church have established legislative and canonical mechanisms which can protect the institution of marriage, its sacral and civic identity, and the freedom of those who enter into marriage.

Key words: Christian marriage, matrimonial impediments, free volition, mental illness, mental incompetence, mental limitation, underage, threat, coercion and misapprehension.